

УРОКИ

№ 3 (67), липень–жовтень, 2021 р.

ГОЛОКОСТУ

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

ОСВІТНІЙ СЕМІНАР-ШКОЛА «ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ:
ВИВЧЕННЯ, ВИКЛАДАННЯ, ПАМ'ЯТЬ»

...І знов, як і минулого року, Український центр вивчення історії Голокосту може похвалитися незвичним і незвичайним форматом проведення традиційної щорічної літньої школи для освітян! Цього року ми вже не розділяли програму на дві частини, а провели всі заплановані заняття в липні.

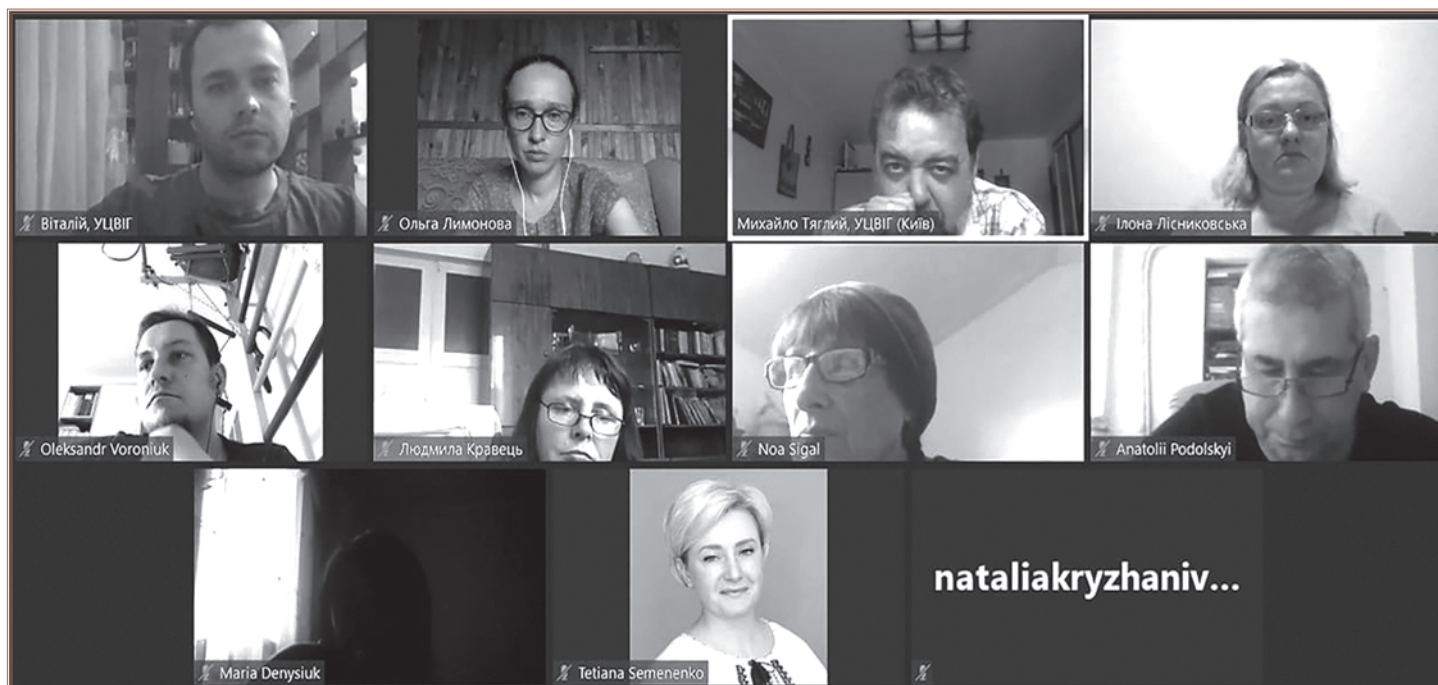
Літня школа відбувалася з 5 до 26 липня 2021 р. в онлайн-форматі. Команда УЦВІГ за допомогою запрошених спікерів і тренерів намагалася органічно поєднати лекції, практичні заняття і самопідготовку, що передбачала велику кількість цікавих індивідуальних проєктів наших учасників.

З огляду на невелику кількість учасників цьогоорічної школи, була можливість організувати максимально індивідуально-спрямоване навчання. Лектори і тренери мали змогу детально опрацювати весь матеріал із кожним учасником.

Не маючи багато часу (через онлайн-формат), ми не зосереджувались на загальновідомих фактах, а спробували надати нашій спільній роботі максимально практичного характеру. Для відповідей на запитання, які виникали в учасників у процесі роботи, було організовано кілька спеціальних сесій «запитання–відповіді» за участю наших шановних експертів.

Тож, підсумовуючи все викладене, зазначимо, що літня школа 2021 р. була максимально інтерактивною та індивідуально спрямованою. Бажаємо всім здоров'я! Закликаємо всіх вакцинуватися від COVID-19, щоб нарешті в нас з'явилася надія на живі зустрічі. Проте цей семінар вчергове довів, що онлайн-спілкування може бути надзвичайно ефективним.

*Ольга Лімонова,
координаторка формальної освіти УЦВІГ*

Учасники освітнього семінару

ПРОЄКТ «ОДИН КАМІНЬ, ОДНЕ ЖИТТЯ»

30 вересня – 8 жовтня 2021 р. відбулись важливі події в історії УЦВІГ та Києва: встановлення перших у столиці 80 «каменів спотикання» у рамках проекту «Один камінь, одне життя». Упродовж року біографії для проекту збирали дослідницькі групи учнів, студентів та громадських організацій, а саме: Технічний ліцей Шевченківського району, команда НАУ та коледжу КиМУ, МП «Юдаїка» в НаУКМА, НВК «Ерудит», Будинок дитячої творчості Подільського району, школа І–ІІІ ступенів № 226 Оболонського району м. Києва, група ГО «Простір толерантності», команда ІТА «ЮН-ПРЕС» Київського Палацу дітей та юнацтва. Проект було реалізовано Українським центром вивчення історії Голокосту з ініціативи Посольства ФРН та за підтримки КМДА і Гете-Інституту в Україні. Задля реалізації наукової складової проекту було також залучено історичних експертів з Інституту історії України НАН України.

«Каміні спотикання» – це авторський мистецький і комемораційний проект німецького митця Гюнтера Демніга, покликаний вишановувати пам'ять усіх жертв нацизму – євреїв, гомосексуалів, жертв політичних переслідувань, синті та ромів, проституїтованих осіб тощо. Головна мета «каменів спотикання» – забезпечити щоденну зустріч містян з історією та закарбувати пам'ять про загиблих або переслідуваних у міському просторі. Такі «камінні» зазвичай встановлюють за адресою останнього вільно обраного людиною місця проживання, роботи, навчання тощо. У київській реалізації проекту «каменями спотикання» було вишановано пам'ять осіб, які загинули чи врятувалися попри переслідування під час подій у Бабиному Яру восени 1941 р.

Перший пам'ятний знак у Києві з'явився 30 вересня на вулиці **Фролівській**, біля будинку № 3, в якому проживала **Людмила Ткач**. Вона є однією із 29 задокументованих осіб, яким вдалося вибратися живими з Бабиного Яру.

Людмилі було чотири роки, коли 29 вересня 1941 р. її разом із матір'ю повели на розстріл. За секунду до пострілу їм вдалося стрибнути у яр і удати з себе мертвих. Довгий час вони переховувалися у знайомих. Зрештою, через де-

сятки років, вже маючи власну родину, Людмила перебралася до США, де померла у 2002 р.

«Камінь спотикання» на **Подолі** вишановує пам'ять **Діни Левіної**. Коли Діна йшла до Бабиного Яру, взяла родинні фотографії, оскільки дуже цінувала їх. Ті фотографії не збереглися.

Разом із матір'ю Діна стрибнула до Яру раніше, ніж почалися розстріли. Завдяки цьому їй вдалося вижити. Разом із кількома жінками зранку вона вибралася з Яру, спитала у людей, як дістатися до Подолу, й пішла у рідний двір. До себе Діну забрала Катерина Шур, у неї Діна перебувала кілька днів. Сусіди запропонували Діні їжу й одяг, але попросили покинути подільський двір, через небезпеку. Згодом Діна переховувалася у квартирі Валентини Тарасенко – матері шкільної подружки. Пізніше дівчина пішла до дитячого будинку в Пущі, де перебувала за прізвищем Пилипенко (Пилипченко). Після того, як дитбудинок розпустили, Діна ходила у села недалеко від Києва й пропонувала свою допомогу в господарстві.

На вулиці **Воздвиженській** перехожі можуть побачити нагадування про те, що колись тут жив **Яків Винокур**, який загинув у Бабиному Яру. У вересні 1941 р., коли німці наказали всім євреям у зазначений час прибути до Бабиного Яру, Яків вирушив туди разом з дружиною і дітьми. На вулиці Мельникова вони зустрілися з батьками та сестрою, німецький солдат дружину з дітьми далі не пустив, вони

попрощалися. Яків із родиною та іншими євреями пішов далі, а дружина з дітьми повернулася додому. Більше вони не побачились.

«Камінь» на вулиці **Жилянській** вшановує пам'ять загиблого **Олександра Вишнякова**. Олександр виховувався у родині священника. Був репресований у 1930-х рр., перебував у таборах ГУЛАГу (бухта Нагаєво). Повернувся із заслання в 1940 р., був настоятелем Свято-Троїцького собору. Незабаром після початку війни до Києва стали доходити звістки про знищення євреїв у Житомирі і Вінниці. Київські євреї зверталися до о. Олександра з проханням охрестити їх у православну віру. Священник видавав євреям свідоцтва про хрещення на церковних бланках. У такий спосіб йому вдалося врятувати від розстрілу багато єврейських родин, зокрема піаніста Райського, соліста оперного театру Іванова, зубного лікаря Паїна з родиною, диригента Ракліна.

На початку листопада його заарештували співробітники гестапо. 6 листопада архимандрита Олександра Вишнякова розстріляли в Бабиному Яру.

На **Костьольній** відтепер є згадка про **Василя Михайловського**, якому вдалось врятуватися з пекла Бабиного Яру. До війни разом із батьком і братом Павлом мешкав у комунальній квартирі на вулиці Костьольній, 9. Брат та інші родичі евакуювались до Середньої Азії, а після війни оселились у Москві. Василеві та його няні Анастасії Фомі-

ній (Праведниця народів світу) не вдалося евакуюватися з Києва. 29 вересня 1941 р. вони приєдналися до колони євреїв, що йшли до Бабиного Яру. Дивом уникнувши смерті, два тижні переховувались у руїнах Києва. Анастасія Фоміна привела Василя на вулицю Предславінську, де в будинку колишньої дитячої лікарні організували притулок (дитячий будинок № 2) для дітей-беззахатченків, і лишила його з запискою, де було зазначено вигадане ім'я «Вася Фомін». Директоркою притулку була лікарка-педіатр Ніна Гудкова (Праведниця народів світу), разом з іншими працівниками вона переховувала Василя та ще декількох єврейських дітей під час перевірок, які проводили німці під час окупації Києва. У 1945 р. Василя всиновила родина лікарів Михайловських – Василь Іванович (Праведник народів світу) і Берта Савелівна. У 1957 р. Василь Михайловський закінчив школу № 153 ім. О. С. Пушкіна зі срібною медаллю, у 1957–1962 рр. навчався на будівельно-технологічному факультеті Київського будівельного інституту. Працював на будівництві Кременчуцької та Київської ГЕС, проектував газо- і нафтопроводи, в 1990-ті очолював проектно-конструкторське технічне бюро при НДІ будівельного виробництва Держбуду України (до 1998 р.). Був одним із засновників організації «Зікарон Шоа» («Пам'ять Катастрофи») і Всеукраїнської асоціації жертв Голокосту. В останні роки життя Василь Васильович Михайловський був заступником голови, відповідальним секретарем громадської організації «Асоціація євреїв – колишніх в'язнів гетто та нацистських концтаборів». 21 серпня 2020 р. був нагороджений орденом «За заслуги» II ступеня, на жаль, отримати нагороду не зміг, орден вручено доньці – Ользі Василівні Фесун. Помер 8 вересня 2020 р. після тривалої хвороби.

«Камінь спотикання» на вул. **Володимирській** вшановує пам'ять загиблої у Бабиному Яру **Рахіль Козири**, яка колись працювала вчителькою у школі № 25. Народилася 5 травня 1897 р. у селі Ігнатівка (Київська область). З розповіді онуки знаємо, що її чоловік Яків був червоноармійцем і пережив війну. Мала двох дітей – доньку Галину і сина Леоніда, яких урятували. Загинула у віці 44 років.

Біля приміщення Музичної академії за адресою вул. **Архітектора Городецького, 1-3/11** вшановано вихованку цього навчального закладу, життя якої обірвалось в Бабиному Яру. **Іда Цейтлін** закінчила Київську консерваторію за класом фортепіано. Там зустріла свого чоловіка Михайла Садовського, який навчався на класі гобоя. 13 жовтня 1939 р.

у пари народилась донька Лариса. Іда працювала піаністкою. Донька згадує, що вони жили на вулиці Червоноармійській (нині – Велика Васильківська). До Бабиного Яру Іда йшла з майже дворічною донькою на руках. Їй вдалося передати доньку Ларису знайомій, яку випадково помітила за поліцейським кордоном. Іда та її мати Фаня (56 років) загинули у Бабиному Яру, а батька Наума (58 років) розстріляли на подвір'ї його будинку. Цю історію доньці Ларисі розповів двоюрідний брат Ішполіт Давидович Соболев.

На вул. **Саксаганського** було встановлено «камінь» на честь **Раїси Майстренко**, киянки, якій вдалось вижити під час страшних подій у вересні 1941 року. 29 вересня 1941 року, коли Раїсі ледь виповнилося 3 роки, до їхнього дому на вулиці Саксаганського, 131 під'їхала підвода з численною маминою ріднею на чолі з дідом Меєром, щоб забрати дочку з онукою. Дід повірив, що в листівках ідеться про переїзд євреїв, і переконав маму їхати з усіма. Бабусі Тетяні Іванівні, Раїсі та ще одній дівчинці зрештою вдалось втекти і сховатись на цвинтарі, а згодом повернутися додому. Матір загинула, а батька вважали зниклим безвісти до кінця війни, аж поки не виявилось, що він був поранений і лікувався в госпіталях, в одному з яких одружився з медсестрою.

Після війни родина Раїси забороняла їй говорити про те, що вона єврейка. Лише в 1991 р. вона наважилась внести ім'я своєї мами, Цилі Меєрівни, до Книги пам'яті жертв Бабиного Яру, після чого бабуся Тетяна Іванівна стала Праведницею світу.

Раїса Вадимівна стала хореографом, разом із чоловіком 22 роки провела на професійній танцювальній сцені.

У рамках проекту було встановлено «камінь спотикання», присвячений **Діні Пронічевій**. 29 вересня 1941 р., виконуючи німецький наказ, вирушила разом із батьками та сестрою у Бабин Яр. У Бабиному Ярі їй спершу вдалося переконати німців, що вона українка, і приєднатися до групи людей, які випадково потрапили туди. Проте вже увечері 29 вересня надійшов наказ знищити цих людей як свідків розстрілів. Ще до того, як пролунали вистріли, Діна впала з урвища на тіла загиблих і вдала з себе вбиту. Впродовж трьох днів намагалася вийти за межі Бабиного Яру. 31 вересня їй вдалося сховатись у сараї, однак господиня, виявивши її, повідомила про це німців, і Діна Пронічева вдруге потрапила у Бабин Яр, однак і цього разу їй вдалося втекти.

Упродовж періоду окупації Діні неодноразово доводилося переховуватися і тікати з міста через загрозу викриття.

Після завершення війни, у січні 1946 р., виступила свідком на Київському процесі, коли судили та стратили кількох німецьких офіцерів. У повоснні роки працювала артисткою у Театрі ляльок. Вийшла заміж за свого рятівника, колегу по театру, машиніста сцени Григорія Афанасьєва. Мешкала у тому ж будинку, що й до війни. Була учасницею Дормштатського процесу 1968 р. над колишніми членами зондеркоманди 4а, які уникли вироку на Нюрнберзькому процесі. Завдяки її свідченням було викрито і засуджено злочинця, який дав команду на розстріл зібраних євреїв 29 вересня.

Померла у 1977 р. через рак нирок, які вона застудила ще під час переховувань від гестапо у 1941 р.

Життя **Георгія Бріфа**, якому встановлено «камінь спотикання», обірвалось у Бабиному Яру. Народився 2 лютого 1885 р. в Києві. З батьками проживав по вул. Златоустівській, б. 23, кв. 5. Навчався в Київській 4-й гімназії, у Київському політехнічному інституті на інженерному факультеті. Працював у механічному технікумі, Політехнічному та Машинно-будівному інститутах. У 1935 р. було подано прохання від Київського індустріального інституту до Вищої атестаційної комісії КВТО при ЦВК СРСР щодо присвоєння звання доцента по кафедрі математики без захисту дисертації.

Був убитий разом із дружиною Розалією у вересні 1941 р. в Бабиному Яру.

Джерело: <http://kyivstones.org>

ВИСТАВКА «ЗНЕВАЖЕНИЙ ГЕНОЦИД»

21 вересня у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї було відкрито виставку «Зневажений геноцид. Доля ромів у зоні німецької окупації України під час Другої світової війни».

Організаторами виставки є Спілька «Освіта заради миру» (Bildungswerk für Friedensarbeit e. V., Берлін) та Український центр вивчення історії Голокосту (Київ). Тема виставки – доля ромів у зоні німецької окупації під час Другої світової війни. Проект покликаний донести до широкої української та європейської аудиторії історію геноциду ромів України за часів нацизму. Висвітлюється також

дискримінація ромського населення та боротьба з нею сьогодні – як в Україні, так і в Німеччині.

На Вінниччині виставка за такою тематикою відбувається вперше. У відкритті заходу взяли участь представники ромської, єврейської спільнот, науковці та історики міста. Зі словами подяки до організаторів виставки звернулася заступниця начальника управління у справах національ-

Учасники семінару

Відкриття виставки

Під час роботи в групах

ностей та релігій Вінницької облдержадміністрації Алла Ратинська, яка підкреслила важливість заходу напередодні вшанування 80-х роковин трагедії Бабиного Яру.

Своїми враженнями про виставку та спогадами поділилися голова Громадської організації «Рома Поділля» Володимир Григориченко та директор регіонального центру ромської культури «Девлеса, ромале!» Андрій Сенченко. Директор Вінницького обласного краєзнавчого музею Катерина Висоцька зауважила, що виставка є унікальною, і запевнила присутніх, що науковці музею приділятимуть більше уваги тематиці Голокосту ромів на Вінниччині.

Виставка складатиметься з 20 стендів, містить архівні документи та сімейні світлини, презентує як особисті

історії тих, кому пощастило пережити геноцид, так і загальноісторичні відомості про це явище. Створено також серію відеороликів, які представлено на сайті www.romagenocide.com.ua.

Виставка експонувалася у Національному музеї історії України у Другій світовій війні (Київ) та краєзнавчих музеях Волинської, Полтавської та Черкаської областей. Німецькомовну версію було відкрито у Берліні.

В освітньому хабі «NotBox» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського відбувся методичний семінар для освітян, викладачів історії та суспільних дисциплін. Метою заходу було забезпечити вчителів історичними відомостями та методичними інструментами для роботи з учнями під час відвідування виставки. До участі долучилися 22 вчителі історії та правознавства закладів загальної середньої освіти Вінницької міської ради. Лекційні й практичні заняття, дискусії з учасниками заходу проводили Михайло Тяглий, науковий співробітник Українського центру вивчення історії Голокосту (УЦВІГ), та Олександр Войтенко, тренер НУО «Простір толерантності» та НУО «МАРТ».

Джерело: <http://notbox.vspu.edu.ua>

ПРОЄКТ «ЗАХИСТИМО ПАМ'ЯТЬ / МЕРЕЖА ПАМ'ЯТІ»

Випускники й нові учасники проєкту «Захистимо пам'ять / Мережа пам'яті» провели заходи до 80-х роковин трагедії Бабиного Яру в різних куточках нашої держави.

У приміщенні центру культури і дозвілля Дубівської громади (Ковельський район, Волинська область) відбулася презентація виставки «Захистимо пам'ять: меморіалізація місць масових поховань часів Голокосту», а також церемонія пам'яті на Меморіалі жертв Голокосту у Бахові.

Відкриття виставки

Під час церемонії у с. Бахів. Виступає Оксана Суцук

29 вересня в селі Колодянка на Житомирщині вшанували пам'ять жертв Голокосту та трагедії Бабиного Яру.

Участь у заході взяли голова Новоград-Волинської районної ради Артур Загривий, головний спеціаліст відділу

Гості заходу

освіти, охорони здоров'я, культури, молоді та спорту управління соціального-економічного розвитку територій райдержадміністрації Лілія Бобровська, староста старостинського округу Людмила Войтович, бібліотечарка Оксана Онищук, вчителька історії Оксана Усенко та директорка Будинку культури Юлія Сіркова. Загиблих вшанували покладанням квітів до інформаційної стели та хвилиною мовчання.

У Райгородському ліцеї (Немирівський район Вінницької області) було проведено національний урок пам'яті, учні відвідали пам'ятник жертвам Голокосту, а також відбувалася презентація освітньої платформи «Червона точка пам'яті».

29 вересня 2021 р. учні 1–5 класів ЗЗСО «Кисилінська гімназія» долучилися до загальнонаціонального уроку пам'яті. Вшановуючи пам'ять жертв Голокосту, учні гімназії поклали камінці та запалили лампадку біля меморіалу

Під час церемонії у с. Райгород

Урок пам'яті у Райгородському ліцеї

пам'яті жертв Голокосту, що розташований у с. Острожець Дубенського району Рівненської області на місці масового розстрілу і захоронення 9 жовтня 1942 р. понад 800 євреїв – чоловіків, жінок і дітей.

Меморіал у с. Острожець

У рамках проєкту «Мережа пам'яті» та з нагоди 80-х роковин трагедії в Бабиному Яру учні 23 і 26 груп ДНЗ «Ковельський центр професійно-технічної освіти» провели захід «Бабин Яр: без права на забуття». Учасники розглянули характер Голокосту як безпрецедентного явища в історії, проаналізували особливості німецької окупації м. Києва та подій Голокосту. Окремо ознайомилися зі ставленням місцевого неєврейського населення до вбивства євреїв. Урок спонукав учнів до розвитку навичок дослідницької і аналітичної діяльності.

Захід проводить Мирослава Діка

У день пам'яті жертв Бабиного Яру в Охтирському краєзнавчому музеї відбулася діалогова зустріч із метою відновлення історичної пам'яті та культури пам'яті Голокосту в Охтирській громаді.

Учасники зустрічі

Сьогодні тут зібрались представники єврейської громади міста, науковці, вчителі, журналісти, посадові особи, щоб згадати невинних жертв – бабусь, дідусів, інших родичів, просто незнайомих людей – задля збереження міжнаціональної злагоди, усвідомлення громадянами персональної та колективної відповідальності за захист гуманістичних цінностей, миру та поваги до людської гідності, запобігання виникненню передумов для будь-яких проявів ксенофобії, расизму та нетерпимості.

Саме для того, щоб ніколи більше не сталися подібні трагедії, необхідно вивчати і пам'ятати історію. Зі свідчень очевидців відомо, що до Охтирки звозили людей із Ромнів, Конотопа, Лебедина та Охтирського району на вулицю Некрасова в будинки, що колись належали розкуркулено-

му й виселеному господарю. А потім по 10 осіб прив'язували до воза й вели до ями, викопаної край лісу (за територією автошколи). Сюди зганяли й місцевих, щоб залякати людей, які переховували й допомагали євреям. В яму падали усі – вбиті й поранені, а потім їх закопували полонені.

Відомо, що в Охтирці розстріляли 32 євреї, не пожаліли окупанти навіть чотиримісячну дитину. Зі слів свідків, були випадки, коли приречені на смерть виштовхували своїх дітей із колони, а місцеві жінки ховали їх під довгі спідниці. Так урятували маленьку дівчинку, яка згодом закінчила школу в Охтирці, а пізніше вступила до Ленінградського вишу. Вже зі своїм внуком вона приїздила до рідного міста, відвідувала місце масового поховання невинних жертв злочинного режиму.

Під час відкриття пам'ятного знака у с. Виноград Черкаської області

17 жовтня 2021 р. відкрито пам'ятник убитим євреям у с. Виноград, що на Черкащині. Влітку та восени 1941 р. нацисти вбили на цьому місці приблизно тисячу людей. Частина місцевої єврейської громади Винограда знищили у лісі в Почапинцях і по дорозі до того лісу. Пам'ятник на колишньому єврейському цвинтарі з'явився завдяки зусиллям Валентина Пострелка, близькі якого загинули на цьому місці, а також територіальної громади, вчителів та краєзнавців. Тож важлива історична подія відбулась: на малі України є тепер ще один пам'ятний знак жертвам Голокосту.

...Свої Бабині Яри були чи не в кожній з окупованих нацистами областей України. На Овруччині євреїв розстрілювали в Овручі, Словечно, Велідниках.

Символом Геноциду ромів на Овруччині є місцевість біля села Дівошин...

Учасники меморіального заходу у с. Виноград Черкаської області

НАУКОВІ ПОДІЇ

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПАМ'ЯТЬ НЕТЛІННА: ГОЛОКОСТ НА ТЕРЕНАХ НАШОГО КРАЮ»

13–14 вересня 2021 р. в м. Бердичеві Житомирської області відбулась Міжнародна науково-краєзнавча конференція «Пам'ять нетлінна: Голокост на теренах нашого краю», яку було приурочено до 80-річчя від дня знищення нацистами єврейського та ромського населення. Співорганізаторами конференції були Національна спілка краєзнавців України, Український центр вивчення історії Голокосту (Київ), Фонд Меморіал убитим євреям Європи (Берлін), Житомирська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Бердичівська міська рада та Музей історії міста Бердичева.

Учасниками конференції були наукові співробітники, працівники музеїв і викладачі закладів вищої освіти, вчителі шкіл та краєзнавці з Києва, Володимир-Волинського, Кортелісів (Волинська область), Збараж (Тернопільська область), Житомира, Бердичева, Іванополя, Малина, Новограда-Волинського, Хорошева (Житомирська область), Кам'янки (Черкаська область), Кременця, Рівного (Рівненська область), Кривого Рогу (Дніпропетровська область), Кропивницького (Кіровоградська область), Нової Сафронівки (Миколаївська область), Охтирки (Сумська область), Самгородка (Вінницька область), Берліна, Любека, Франкфурта-на-Одері (Німеччина) та інших населених пунктів.

13 вересня у вестибюлі другого поверху приміщення Бердичівської міської ради було організовано реєстрацію учасників конференції, у залі засідань відбулось її пленарне засідання. Крім безпосередньо учасників конференції, були присутні запрошені вчителі історії та бібліотекарі навчальних закладів Бердичівської міської об'єднаної терито-

ріальної громади, студенти Бердичівського педагогічного коледжу та Бердичівського фахового коледжу промисловості, економіки та права, керівники міста, районної ради та Бердичівської районної державної адміністрації. Під час реєстрації кожен учасник і почесні гості отримали науковий збірник матеріалів конференції «Пам'ять нетлінна:

Учасники конференції

Виступ Павла Скавронського

Голокост на теренах нашого краю», який було видано в рамках проекту «Мережа пам'яті» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини.

На початку пленарного засідання учасників конференції привітали голова Бердичівської міської об'єднаної територіальної громади С. В. Орлюк, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, директор Українського центру вивчення історії Голокосту, кандидат історичних наук А. Ю. Подольський, голова Бердичівської районної ради О. О. Балянов, заступниця голови Бердичівської районної адміністрації К. В. Вислоцька. Голова Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців, директор Музею історії міста Бердичева П. С. Скавронський вручив посвідчення новим членам спілки – Сергію Бовкуну, Павлові Пушкаруку та Олександрові Кухарському.

На пленарному засіданні зі змістовними доповідями перед присутніми виступили: провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, директор Українського центру вивчення історії Голокосту, кандидат історичних наук Анатолій Подольський («Місця пам'яті та пам'ятники жертвам Голокосту і геноциду ромів в Україні: які вони є, які мають бути. На прикладі міжнародного проекту "Захистимо пам'ять"»), молодший науковий співробітник Національного музею космонавтики ім. С. П. Корольова Сергій Бовкун («Янушпільська трагедія: етапи встановлення жертв та катів»), вчитель історії Хажинської загальноосвітньої школи Бердичівського району Павло Пушкарук («Голокост та геноцид на теренах Семенівської громади»), директор Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського, кандидат медичних наук Петро Мазур («Голокост євреїв Катербурга»), вчитель історії, суспільствознавства і права комунального закладу «Самгородський загальноосвітній навчально-виховний комплекс Школадитячий садок» Хмельницького району Вінницької області Юрій Береза («Події Голокосту в с. Самгородок на Вінниччині»), директор Музею історії міста Бердичева Павло Скавронський («Література та інші писемні джерела знань про події Голокосту в Бердичеві»), завідувачка інформаційно-виставкового відділу комунального закладу «Житомирський обласний краєзнавчий музей» Алла Батьєва («Романівський район. Жертви і праведники Голокосту»), вчителька історії комунального закладу «Івано-Пільський ліцей» Олена Гроза («Крізь пам'ять і серце»), директор Малинського міського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук Василь Тимошенко («Родина Вайсблатів – розсип талантів»).

Після обідньої перерви було проведено екскурсію місцем для іногородніх учасників конференції «Слідами історії та культури Бердичівського єврейства».

14 вересня конференція продовжила свою роботу в приміщенні Музею історії міста Бердичева, де у виставковій залі відбулись секційні засідання. Учасники конференції долучилися до проведення траурного мітингу з нагоди 80-річчя Бердичівської трагедії та поклали квіти на могили в місцях масових розстрілів єврейського населення.

Павло Скавронський,
директор Музею історії міста Бердичева

Бердичів 80 років тому став місцем трагедії, яка й нині вражає масштабами жахиття: у вересні 1941 р. окупанти стражили майже 40 тисяч євреїв.

Пам'ять про цю трагедію не зітруть ні час, ні той факт, що нині майже не залишилось у живих свідків і жертв, яким вдалося вижити. Саме таким став лейтмотив міжнародної науково-краєзнавчої конференції «Пам'ять нетлінна: Голокост на теренах нашого краю», що розпочалась 13 вересня і проходила в актовій залі будівлі міського виконавчого комітету.

45 авторів та співавторів, 30 статей – це зміст збірника матеріалів, який традиційно вийшов друком у переддень конференції. Берлін і Любек, Кривий Ріг і Збараж, Новоград-Волинський і Житомир – географія учасників конференції доволі велика. І звісно Бердичівщина – автори із міста та району, які досліджують ті події, розкривають нові сторінки трагедії вересня-жовтня 1941 р.

У залі декілька десятків науковців та краєзнавців слухали виступи організаторів конференції – директора Музею історії міста Бердичева Павла Скавронського, міського голови Сергія Орлюка, представників влади району, а також доповіді учасників конференції, зокрема емоційний виступ директора Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолія Подольського і доповідь вчителя історії Хажинської школи Павла Пушкарука, що певною мірою підбила підсумок тривалої праці. Але, мабуть, найбільше враження справила доповідь наукового співробітника Національного музею космонавтики ім. С. П. Корольова Сергія Бовкуна, який продемонстрував документальну стрічку «Побачення з батьком», автором якої є відомий український та російський режисер, продюсер Олександр Роднянський. Короткометражка, створена у 1991 р., розповідає дві історії: про дочку, яка їде на побачення з батьком, що отримав смертний вирок за службу нацистам під час війни, і про жінку, якій вдалось вижити в часи масової страти євреїв у сусідньому з нами селищі Янушпіль (нині Івано-Піль). Ці дві історії пов'язує Голокост і власне бачення автора, який намагається зрозуміти ті вчинки та наслідки, відлуння яких ми відчуваємо й нині, через 80 років.

Джерело: <http://berdychiv.in.ua>

«Пам'ять нетлінна: Голокост на теренах нашого краю» – у Бердичеві організували дводенну міжнародну науково-краєзнавчу конференцію до 80-х роковин трагедії єврейського та ромського населення, знищеного нацистами. Серед учасників конференції – 45 авторів та співавторів

з України та з-за кордону, які заздалегідь надіслали свої матеріали до колективного наукового збірника.

Науковий збірник видано накладом 300 екземплярів коштом міністерства закордонних справ Німеччини. Такий збірник, на думку Павла Скавронського, обов'язково має з'явитись у шкільних, міських і сільських бібліотеках Бердичівщини. Останні 5 років Музей історії міста Бердичева співпрацює з Українським центром вивчення історії Голокосту (Київ) та організацією «Меморіал убитим євреям Європи» (Берлін) і бере участь у програмі «Захистимо пам'ять» (з 2020 р. – «Мережа пам'яті»).

У вересні 1941 р. в Бердичеві нацисти вбили 30 тисяч євреїв... Один із небагатьох живих сьогодні свідків Голокосту – Михайло Вайншельбойм. Кати знищили його усю родину, а йому тричі дивом удалося врятуватись. Михайлові Вайншельбойму – 94 роки, проте пам'ять чітко тримає події 80-річної давнини. Сьогодні за його спогадами пишуть книжки, знімають документальні фільми, щоб

лишити для нащадків головний, важкий, однак дуже важливий урок.

Привітали учасників конференції й побажали плідної роботи голова Бердичівської районної ради Олександр Баянов, заступниця голови Бердичівської РДА Катерина Вищюк, міський голова Сергій Орлюк.

Про те, якими мають бути місця пам'яті та пам'ятники жертвам Голокосту і геноциду, розповів провідний науковий співробітник Інституту політичних досліджень, директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський.

У рамках науково-краєзнавчої конференції для іногородніх провели екскурсію Бердичевом «Слідами історії та культури єврейства». Пленарні засідання пройшли у приміщенні виконкому, секційні – у Музеї історії Бердичева. Учасники конференції взяли участь у траурному мітингу, а також покладали квіти на могили в місцях масових розстрілів єврейського населення.

Джерело: <http://trkvik.tv>

НАУКОВЕ ОСМИСЕННЯ ТРАГЕДІЇ БАБИНОГО ЯРУ Й ГОЛОКОСТУ

Відповіді на питання про витоки геноцидів часів Другої світової війни в українській історії XX століття, про вплив трагедії Голокосту на сучасний світ шукали науковці упродовж тематичної конференції «Пам'ять Бабиного Яру і Голокосту: наукові та суспільно-політичні виміри» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Історично важливий і суспільно значущий захід відбувся у головному навчальному корпусі КНУ імені Тараса Шевченка 23–24 вересня 2021 р. Конференцію приурочено до 80-х роковин від початку розстрілів у Бабиному Яру. Захід відбувався у змішаному форматі: частина учасників мала можливість брати безпосередню участь в обговореннях, більшість зарубіжних колег і деякі українські науковці долучилися до заходу дистанційно.

Співорганізаторами події виступили такі інституції:

- Український інститут національної пам'яті;
- Інститут історії України НАНУ;
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Український центр вивчення Голокосту.

Участь в офіційному відкритті й роботі конференції від КНУ взяли проректорка з науково-педагогічної роботи (зв'язки з громадськістю) Олена Добржанська та декан іс-

торичного факультету Іван Патриляк. Офіційними представниками від інституцій-співорганізаторів конференції на події виступили голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович, директор Інституту історії України НАНУ Валерій Смолий і директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський.

Декан історичного факультету Іван Патриляк офіційно відкрив роботу конференції: «Із огляду на важливість події хочу подякувати нашим колегам із Києва, Львова, Рівного й Дніпра, які особисто прибули для участі в обговореннях; на щирю подяку заслужують наші партнери із іноземних університетів, центрів і музеїв (а йдеться про дослідників із Канади, Польщі, Ізраїлю, Німеччини й Південної Кореї), які змогли дистанційно пробитися до Києва; також відзначу зусилля присутніх медійників і синхронних перекладачів – усім вам велика вдячність!». Іван Патриляк ознайомив присутніх із ключовими напрямками фахових обговорень, із семінарами й тематикою доповідей учасників.

Від адміністрації Університету до слова було запрошено проректорку зі зв'язків з громадськістю Олену Добржанську, яка переказала присутнім побажання ректора Володимира Бугрова щодо плідних дискусій для відновлення історичної правди. Олена Добржанська наголосила на важливій ролі Університету в проведенні контроверсійних досліджень завдяки фаховості наукової експертизи: «КНУ імені Тараса Шевченка був і залишається майданчиком для відкритих і плідних наукових дискусій. Подія, що збирала нас сьогодні, нікого не залишить байдужим. Вісімдесят років тому, наприкінці вересня, майже тридцять чотири тисячі представників єврейського народу було вбито – це були діти, жінки, люди похилого віку. Київ мав тривалу історію єврейства, яку за тих страшних часів було знищено. Бабин Яр перетворився на велику братську могилу, що ховала всіх: і євреїв, і ромів, і комуністів, і націона-

Учасники конференції

лістів; страшний злочин приховувався нацистами й безліч років применшувався комуністами. Робота сучасних науковців є неймовірно важливою: як для пам'яті мертвих, так і для нас, живих. Щиро вірю, що обговорення під час конференції стануть черговим кроком для встановлення історичної правди й подальшого її поширення світом».

Із закликом не залишатися осторонь важливої історичної теми звернувся до учасників конференції директор Інституту історії України Валерій Смолий: «Бабин Яр став світовим символом Голокосту, незагойною раною людства. Трагічний вимір катастрофи українського єврейства складно осягнути і в раціональній площині, і в емоційній; про масові вбивства євреїв написано тисячі праць, оприлюднено численні свідчення й безліч фотодокументів. Але

тема видається невичерпною через безпрецедентний характер феномену Голокосту й спричиненого ним травматичного досвіду. Ми зобов'язані зберігати пам'ять про цю історичну подію, рішуче й незворотно засуджувати таке масштабне зло, щоб не відбулося повторення подібних трагедій».

Упродовж роботи конференції учасники заходу обговорили такі історичні аспекти події:

- об'єктність і суб'єктність пам'яті;
- витоки геноциду в контексті української історії ХХ століття;
- підходи й виклики в питанні меморіалізації Бабиного Яру;
- вплив Голокосту на сучасний світ і Україну.

Джерело: <http://www.univ.kiev.ua>

ОСВІТНІ ПОДІЇ

ВЕБІНАР «ДОРОГАМИ ПАМ'ЯТІ»

22 вересня 2021 р. відбувся вебінар «Дорогами пам'яті» для освітян із нагоди 80-х роковин трагедії Бабиного Яру в рамках курсів підвищення кваліфікації з теорії та методики викладання предметів юдаїки, навчальний модуль «Методики викладання Історії Голокосту в Україні та світі» (онлайн-платформа ZOOM). Організатори заходу: Центр єврейської освіти України й Український центр вивчення історії Голокосту за підтримки Світового конгресу українців і Голландського єврейського гуманітарного фонду.

Організаторка заходу: Наталія Бакуліна, кандидат педагогічних наук, керівниця ЦЄОУ, старша наукова співробітниця відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Ведуча спікерка: Ольга Лімонова, вчителька історії і правознавства НВК «Ерудит» м. Києва, тренерка, координаторка напрямку «Формальна освіта» УЦВІГ, співавторка навчально-методичних посібників з історії «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії», «Громадянська освіта. Уроки. 10 клас», матеріали проєкту «Вивчай та розрізняй. Інфомедіаграмотність».

Учасники вебінару:

Любов Тарангул, начальниця Чернівецької філії ДНУ ІМЗО;

Світлана Боднарюк, наукова співробітниця Чернівецької філії ДНУ ІМЗО;

Людмила Заремба, наукова співробітниця Чернівецької філії ДНУ ІМЗО;

Олександра Абрамова, учителька історії, правознавства й історії єврейського народу Чернівецької спеціалізованої школи «Освітні ресурси та технологічний тренінг» І–ІІІ ступенів № 41 з вивченням єврейського етнокультурного компонента;

Вікторія Гуцуляк, учителька історії, м. Чернівці;

Дарія Коротенко, кандидат історичних наук, завідувачка кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки ЗВО «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут "Бейт-Хана"»;

Зеєв Біловицький, кандидат історичних наук, Тель-Авівський університет;

Нателла Андрющенко, директорка приватного навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок «Міцва-613», м. Біла Церква;

Вікторія Ципуга, учителька історії, правознавства й історії єврейського народу приватного навчально-виховного

Презентація освітніх проєктів УЦВІГ під час роботи вебінару

Ведучі й учасники вебінару

комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів – дитячий садок «Міцва-613», м. Біла Церква;

Валентина Зарічна, учитель початкових класів Одеської загальноосвітньої школи № 27 I–III ступенів Одеської міської ради Одеської області.

Під час вебінару було представлено мультимедійний інтерактивний ресурс «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії».

Учасники обговорили пам'ятні заходи до 80-х роковин трагедії Бабиного Яру, а також місцевих трагедій Голокос-

ту, ознайомилися з методиками викладання цих складних тем учням різного віку.

У результаті, напередодні Всеукраїнського уроку пам'яті жертв Бабиного Яру, освітяни отримали потужний інструмент для ефективної роботи з учнями, зокрема в умовах дистанційної і змішаної освіти.

*Інформація Українського центру
вивчення історії Голокосту*

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ПОГРОМ (30 червня – 2 липня 1941 р.)

Це широковідомі фотографії, які закарбували насилля над євреями, що відбулося у Львові в перші дні окупації міста гітлерівськими військами. Ці події в історіографії отримали назву «Львівський погром».

Перегляньте фотографії та дайте відповіді на запитання:

На кого спрямована агресія натовпу (чоловіків/жінок; їх вік, соціальна група)?

Хто є переслідувачами (військові/цивільні, чоловіки/жінки; їх вік, соціальна група)?

Які форми прояву агресії ілюструють фотографії (побиття, приниження, вбивство)? Які емоції на обличчях учасників погрому?

На вашу думку, чому на останній фотографії більшість людей закриває нижню частину обличчя?

Додаткова інформація

Насилля набуло форми ритуалу: євреїв – чоловіків і жінок – виганяли прибирати вулиці. Наприклад, одного єврея примусили збирати кінський гній із вулиць своїм капелюхом. За спогадами однієї дівчинки, погромники примусили її сусідку взяти свою зубну щітку та чистити нею бруківку.

Ознайомтесь зі спогадами очевидців Львівського погрому. Як ви можете охарактеризувати ці події? Висловіть свої почуття від прочитаного

Спогади Курта Левіна

«На вулиці українське і польське населення дикими криками зустрічали кожного єврея. Початково це були тільки вигуки, пізніше “християни” перейшли до рукоприкладства. Били палицями, парасолями: копали і дряпали. Робили це не тільки чоловіки, а й розбурхані жінки».

Спогоди Яніни Гешелес (українська Анна Франк) із книжки «Очима дванадцятирічної дівчинки»

«Прості городяни били євреїв зі словами “юде, юде!”. Звідусіль лунали крики. Серед тих, хто бив людей, було

дуже багато молодих українців, навіть діти. Вони рвали волосся у жінок, у чоловіків виривали волосся з борід. Людей охопило щось несамолюбне. Тоді я не розуміла, що це. Сьогодні я розумію, що це таке – ненависть».

Спогади Тамари Браніцької

Її та членам її сім'ї наказали тримати руки вгору протягом тих 10–15 хвилин, коли вони йшли до тюрми на Лонцького. Коли вони крокували вулицею, люди бігли попереду і били їх палицями по голові. Крім того, натовп виламував із тротуару бруківку, аби мати можливість жбурнути чимось у своїх жертв, супроводжуючи свої дії образливими вигуками. «Ніхто не намагався допомогти, – згадує Браніцька. – Навпаки, натовп наче отримувалася задоволення від усього цього».

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Львів 1939–1941 рр.

Напередодні Другої світової війни Львів був багатонаціональним містом. У 1939 році його населення становили поляки – 51 %; євреї – 32 %; українці – 16 %.

Що ж мало статися, щоб частина городян раптом перетворилася на жорстоких катів своїх земляків, а частина мовчки толерувала розправу над євреями?

Перед війною Львів був у складі Польщі, але з вересня 1939-го і до кінця червня 1941 року – у складі УРСР.

Львів'яни спочатку з ентузіазмом та радістю зустріли возз'єднання з «Великою Україною», проте невдовзі відчули усі жахи репресивної тоталітарної сталінської каральної системи.

Арештам, тортурам, депортації до Сибіру, розстрілам були піддані так звані вороги радянської влади: лідери політичних партій та держслужбовці за попередньої влади, діячі культури та науки, українські націоналісти, священники, журналісти, вчителі, лікарі, прості громадяни, яких новий режим вважав політично неблагонадійними. Всього в 1939–1941 рр. органи НКВС заарештували 23 163 українці, 21 982 поляки, 13 160 євреїв.

Чотири хвили депортації в 1940–1941 рр.

Усього із західних областей УРСР протягом 1940–1941 рр. депортували більше ніж 10 % населення.

Людські втрати Галичини, за підрахунками польських дослідників, становили понад 400 тис. осіб, із них 100 тис. лише у Львові.

Відповідальність за це галичани поклали на євреїв, які складали значну частину серед працівників НКВС.

Із цим твердженням погоджується і британсько-польський професор історії Норман Дейвіс, який зазначає: «Серед персоналу радянської поліції безпеки в той час високий процент євреїв був вражаючим».

Масові розстріли ув'язнених у тюрмах НКВС

Ще однією важливою обставиною Львівського погрому 1941 р. було виявлення тисяч напіврозкладених трупів політичних в'язнів, які були вбиті НКВС у попередні дні.

Червона армія відступала швидко, місто не обороняла, і місцеві органи НКВС, не маючи змоги евакуювати ув'язнених, за наказом наркома державної безпеки В. Н. Меркулова (№ 2445/М від 23 червня 1941 р.) 22–28 червня розстріляли більшість із них. Відповідно до даних НКВС, після початку вторгнення Німеччини в Радянський Союз 22 червня 1941 р. в Українській РСР було вбито майже 9 тисяч в'язнів під час масових розстрілів. Цей список є неповним, адже під час швидкого відступу радянських військ відбувався хаос.

За оцінками сучасних істориків, кількість жертв у Західній Україні становила від 10 тисяч до 40 тисяч осіб. За етнічною ознакою серед жертв було близько 70 % українців і 20 % поляків.

Нацисти звинувачували євреїв у масових розстрілах у львівських тюрмах

Напередодні приходу німців чекісти поспіхом закопували вбитих у дворах або лишали непохованими в підвалах тюрем. Уже 30 червня родичі багатьох убитих побачили гори трупів, а потім німці зізнали євреїв для розкопування виявлених захоронень. Екстумація розстріляних у тюрмах і допуск на опізнання родичів загиблих у подальшому стали спусковим гачком погромів 30 червня – 2 липня в місті.

Трупи були знайдені у трьох в'язницях: у Замарстинівській тюрмі та «Бригідках», що розташовувалися поблизу єврейського кварталу у Львові, і у в'язниці на Лонцького.

Нацистські ідеологи надзвичайно вдало зіграли на людському горі, представивши всю історію так, що офіцери-енкаведисти були євреями, а Радянський Союз – це «жидокомуна». «В народ» було запущено кілька дезінформацій про співпрацю львівських євреїв із радянськими катами, і кинуте гасло, що жертви благають про помсту. Усі вулиці міста були обклеєні заздалегідь заготовленими німецькими нацистами агітками антиєврейського змісту, де євреїв називали «розпалювачами війни», «вбивцями українців та поляків».

Олександр Лисенко, доктор історичних наук, професор, про перші кроки сталінського режиму в Західній Україні:

«Сталін поставив перед НКВС завдання репресувати людей, на яких трималася польська держава: службовців держпарату, жандармів, поліцейських, керівників і наглядачів тюрем, армійських офіцерів (їх розстріляли), видатних членів політичних партій (польських, українських, єврейських), громадських і культурних діячів, священників і церковних активістів, підприємців та великих землевласників. Було дозволено діяльність лише однієї партії – більшовицької».

Завдання для обговорення у групах

Проаналізуйте плакати і фотографії.

1. Що сприяло укоріненню серед населення думки про «єврейсько-комуністичну» природу радянської влади?
2. Якими засобами та методами формувалася цей стереотип?
3. Яка основна думка прослідковується в усіх зображеннях?
4. Чи лише в Україні був поширений цей стереотип?

Німецькі пропагандистські плакати

Фотографії, зроблені на вулицях міст Німеччини й Австрії

Проаналізуйте листівки, які розповсюджував гітлерівський режим на початку Другої світової війни.

1. Яка основна думка простежується в усіх листівках?
2. Які методи використано?

Кто были ваши поработители?

Кто залил вашу землю потоками слез и крови?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Кто снял с вас последнюю рубашку? Кто выжал из вас последние соки?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Кто вывез весь хлеб из ваших амбаров и заставил вас голодать?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Кто доносил на вас, кто высылал вас с насиженных мест, обрекая вас этим на голодную смерть?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Кто заживо гноил вас в концлагерях и тюрьмах?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Кто замучил в застенках НКВД миллионы ваших отцов, матери, ваших мужей, жен и детей?
Жиды и их приспешники-коммунисты!

Не забывайте никогда!

Что жиды — это злейшие враги вашего народа!
Что жиды проповедуют коммунизм лишь для того, чтобы добиться для себя мирового владычества.
Интернационал — это власть жидов.
В Советском Союзе, а также и в капиталистических государствах вся власть находится в руках жидов.
Жиды-капиталисты объединились с жидами коммунистами и борются с государством истинной свободы и настоящего социализма — Германией.

Сталин і жыды

6 верасня 1918 г. былы брытанскі пасол у Пётрбургу Буханан выслаў наступную тэлеграму да ангельскага караля:

„Увесь савецкі урад з'яўляецца арганізацыяй праступнікаў. Бальшавікі распачалі кар'еру праступнага вар'яцтва. Калі ня будзе паложан неадкладна канец бальшавізму ў Расіі, то ён будзе пагражаць цывілізацыі ўсяго свету. Калі бальшавізм ня будзе выкаранены зусім, то ў той ці іншай форме будзе ён пашырацца па ўсёй Еўропе, дзесятага што ён арганізуецца і кіруецца жыдамі, каторыя ня звязаны з нікай нацыяй.“

Пасля гэтага жиды апанавалі ўсе народныя камісарыяты Савецкага Саюзу і

з'яўляюцца зачыншчыкамі

бальшавізацыі ўсёй Еўропы. Гэты жудасны акт хочучь жыві і іх цёмныя памашнікі прынесьці нам і ўсімму свету.

**Жыдоўства з'яўляецца бальшавізмам!
Бальшавізм з'яўляецца жыдоўствам!**

Жиды, как крысы, поглощают достояние вашего народа!

**Гоните жидов из страны, только так
вы быстро закончите эту бессмысленную войну!**

Завдання для обговорення в групах

Уважно роздивіться фотографії і дайте відповіді на запитання.

1. Як ви вважаєте, чи могли ці фото зробити випадкові люди, непрофесійні фотографи?
2. Чи багато німецьких військових на фото? Де вони перебувають? Як поведуться?
3. Хто був жертвами розстрілів: військові/цивільні; жінки/чоловіки; їх соціальне походження?
4. Чи змінилася ваша думка про останню фотографію, яку ви бачили раніше?

Фотографії, зроблені у внутрішньому дворі тюрми на Лонцького

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Погроми розпочалися ще 30 червня і були заздалегідь сплановані спецслужбами. Про це свідчив той факт, що у Львові одразу з'явилась група фотографів і кінооператорів із Берліна, які фільмували для міністерства пропаганди Третього райху.

Розгорнувши свою кампанію з ліквідації євреїв, німці почали масові знищення єврейського населення на території усіх львівських в'язниць: «Бригідок», тюрми на вул. Лонцького і військової тюрми на Замарстинівській. Перше, що вони зробили, – це примусили євреїв розкопувати могили розстріляних за радянської влади ув'язнених. Німці розставляли євреїв на тлі трупів і робили фотографії з підписами: «Ось вони, євреї-злочинці, поруч зі своїми невинними жертвами».

Німці вели фото- і кінознімання під час ексумації трупів і погромів

Зроблені німцями фото і кінохроніки в подальшому використовували як агітаційні матеріали на східних територіях.

Командир айнзацгрупи «Ц» Отто Раш говорив: «Жидобільшовицький режим, жидівське суспільство є відповідальними за вбивство тисяч політв'язнів і німецьких полонених; у відповідь треба розстріляти винних».

Прочитайте спогади очевидців Львівського погрому і дайте відповіді на запитання.

1. З якою метою євреїв зігнали до тюрем у Львові?
2. Чому стався єврейський погром у Львові 30 червня – 2 липня 1941 р.? Хто в ньому брав участь?
3. Для чого гітлерівцям був потрібний єврейський погром у Львові?

Липень – гарячий літній місяць. Трупи хутко розкладалися, сопух (сморід) був неймовірний. Євреї голими руками, без санітарних пов'язок на обличчях, без рукавиць зносили на подвір'я з камер і підвалів людські останки. До тюрем прибули родичі та близькі помордованих, щоб забрати своїх і належно, за звичаєм, поховати. Гестапівці підбурювали родичів загиблих фізично розправитися з Богу духа винними євреями, що були на території тюрем. Євреїв називали винуватцями розстрілів і закликали родичів помститися. Для цього заздалегідь приготували металеві палиці. Дехто з родичів помордованих, божеволіючи від горя, брався за них. Батьки помордованих мстилися за смерть своїх дітей. Можна уявити собі стан навіть найбільш стриманої особи, коли їй показують труп рідної людини і демонструють «вбивцю».

[...]

До місць ув'язнення кинулися родичі та знайомі заарештованих, а також частина міської публіки... Переступивши поріг тюремного подвір'я, ми відразу зупинилися. Чувся огидний трупний сморід.

Під стіною тюрми – рядами почорнілі, розпухлі тіла постріляних. Якісь бородаті чоловіки, хитаючись під тягарем, виносили на ношах з підвалу щораз нові трупи і клали їх поряд.

Нечисленні групки заплаканих жінок, притискаючи до носа хустинки, уважно розглядали загиблих, намагаючись впізнати своїх.

[...]

Другого або третього липня я йшов до знайомих, що мешкали нижче теперішнього кінотеатру ім. Б. Хмель-

ницького. На вулиці стояла валка сільських возів із трунами. Селяни приїхали забирати своїх загиблих. Сморід від розкладених трупів із Замарстинівської тюрми був таким сильним, що трамвай, який їздив цим маршрутом, припинив свої рейси. Найстрашніше вражало те, що немало жертв було по-садицькому помордовано: виколоті очі, відрізані язики, руки, ноги, у жінок – груди. Коли, затуливши хустинкою носа, я підійшов ближче, то почув страшений лемент. То кричали не родичі помордованих, як я спершу подумав, а євреї, яких били нещадно, до смерті. Били куди попало, хто впа, того копали ногами.

(Євген Наконечний)

Усе почалося вранці у вівторок, 2 липня. Для цього євреїв примусили рити могили в присутності спеціальної комісії; все, що вони робили, фотографувалося, внаслідок чого німецька пропаганда одержала першокласний матеріал. Вони могли сказати усьому світові: «Дивіться на євреїв-більшовиків, на убивць, яких ми ввіймали на місці злочину. Подивіться на їх нещасні, ні в чому не винні жертви!». Після цього німці немовби зірвалися з ланцюга. Вони хапали євреїв у будинках і на вулицях і відправляли на роботи у в'язницях. У цьому їм від щирого серця допомагали українці і поляки з тільки-но створеної української поліції. Декілька сотень одразу були призначили до роботи, примусивши розбивати цементні перекриття і витягувати трупи. Натягнувши протигазу, німецькі наглядачі, офіцери та солдати шастали між працюючими євреями, глузуючи з них і репетуючи про «справедливу відплату». Цей жахливий спектакль спостерігали величезні юрби «арійських» жителів Львова. Площа перед

в'язницею, тюремне подвір'я і коридори були заповнені людьми, які спостерігали за тим, що відбувається, із задоволенням і неприхованою зловтіхою. Час від часу можна

було почути істеричний голос: «Розстріляйте цих убивць!». То там, то тут піднімалася рука, що допомагала німцю бити євреїв.

(Давид Кахане)

Уривки зі статей із російськомовного (фрагмент № 1) і україномовного (фрагмент № 2) розділів Вікіпедії на тему Львівського погрому

1. Порівняйте та проаналізуйте обидва тексти; зазначте збіги та відмінності в описах.
2. Виберіть двох доповідачів: перший читає та переповідає фрагмент № 1, другий – фрагмент № 2.
 - Наскільки ідентичну інформацію ви почули від доповідачів?
 - Які відмінності ви вважаєте найбільш суттєвими? Чому?

Фрагмент № 1 (переклад із російської)

Львівський погром – єврейський погром у Львові, що відбувався з 30 червня до 2 липня 1941 року. В погромі взяли участь українські націоналісти із ОУН Степана Бандери, наповп із місцевих жителів, а також німецька адміністрація.

Під час погрому місцевих євреїв ловили, били, подавали знущанням на вулицях міста, а потім розстрілювали. Жертвами погрому стали декілька тисяч євреїв.

Фрагмент № 2

Львівський погром – масові акції насильства щодо єврейського населення Львова, здійснені нацистськими окупантами та місцевими мешканцями. Погром відбувся в період із 30 червня до 2 липня 1941 року, коли німецькі підрозділи ввійшли до міста.

Жертвами погрому стали за різними даними від кількох сотень до кількох тисяч євреїв.

У КОЖНОГО СВОЯ ПРАВДА?

Завдання для роботи в групах

1. Проаналізуйте запропоновані матеріали (охоплюють період з 1941 року до сьогодні), присвячені темі «Львівського погрому».
2. Враховуючи наведені у них факти/спогади/коментарі, спробуйте визначити, хто несе відповідальність за описані події. (поставте + у відповідній графі таблиці)

Запитання: Чому останній фрагмент виділено курсивом і його номер не внесено до таблиці?

№ 1

У 566-му випуску «Die Deutsche Wochenschau» (кінохроніка, яку демонстрували в кінотеатрах нацистської Німеччини перед кіносеансом) показували сюжет про скупчення людей і штовханину.

Все це супроводжувалося звуковим рядом: «Підлх єврейських убивць, які тісно співпрацювали з ДПУ, обурений натовп передає німецьким військовим для покарання».

№ 2

Роза Московіц ідентифікувала юрбу, яка напала на євреїв у Львові, як поляків. Після того, як німці взяли Львів у липні, вони, за її словами, «дозволили полякам робити, що ті забажають; і ви можете уявити, що вони поллюбляли робити – вони били євреїв на вулицях».

№ 3

Професор Маврицій Аллерганд записав у своєму щоденнику у день погрому, що він бачив близько двадцяти українців, які били євреїв палицями й батогами: «Те, що вони були українцями, було видно не лише із блакитно-жовтих пов'язок на лівих рукавах, а й із прокльонів євреям українською мовою».

№ 4

У 1959 р. у зв'язку з початком дискредитаційної інформаційної кампанії «Штазі» (спецслужба НДР) проти міністра уряду ФРН Теодора Оберлендера КДБ вустами схід-

№ матеріалу	Нацисти	Поляки	Українці	Важко визначити
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				

нонімецького професора Альберта Нордена зробив «сенсаційне викриття», що масові вбивства євреїв улітку 1941 р. у Львові організували і провели українці, солдати спеціального батальйону «Нахтігаль», командиром якого з німецької сторони був Оберлендер.

За результатами «документації» і свідчень «очевидців» Львівського погрому видали книжку «Криваві злочини Оберлендера», в якій «переконливо доводилась» причетність оунівців до жадливих погромів.

№ 5

Член мельниківського крила ОУН надіслав керівництву ситуаційний звіт, який характеризував Львівський погром як демонстрування польської сили: «Між відходом більшовиків та приходом німців поляки на свій власний розсуд організували єврейський погром, мабуть, із метою засвідчити польськість Львова».

№ 6

«Ми не маємо доказів, що погроми були спланованою акцією з боку будь-якої української політичної сили, ми маємо докази, що українці брали у цьому участь. Це схоже на вибухову хвилю помсти за радянський терор, і за вбивства в'язнів», – історик Ярослав Грицак в інтерв'ю Deutsche Welle.

№ 7

Леопольд Іваньєр, який пережив погром, упізнав деяких міліціонерів: «Це були ті самі українці, що служили в радянській міліції. Вони замінили зірки на своїх картузах тризубами. Ми знали їх, бо вони патрулювали в нашому районі».

№ 8

Кость Паньківський, заступник міністра внутрішніх справ в уряді Ярослава Стецька, який влітку 1941 р. працював у міському аптечному управлінні Львова, описує погром так: «Вже починаючи з 1 липня, містом пройшли з ініціативи німецького війська антижидівські ексцеси. Під претекстом, що жиди поголовно або комуністи, або вислужники більшовиків, німецькі військові частини притягали їх до порядкування занедбаних десятиденним бомбардуванням вулиць та передовсім до викопування та перевезення убитих у в'язницях. Зміна влади завжди виносить на поверхню злочинні елементи. Так воно було й у Львові. Міське шумовиння використало нагоду та приєдналося до цієї акції. В тих перших днях усе те проходило безкарно. Щоб зрозуміти, як вулиця оцінювала політичне положення, вистачить згадати, що те шумовиння, майже все без винятку польське, грабуючи та побиваючи жидів, почіпляло собі блакитно-жовті відзнаки та намагалося говорити по-українськи. Я зустрічався особисто з тими справами, бо вуличники нападали на наших жидівських, а то й нежидівських співробітників».

№ 9

Тамара Браніцька згадувала натовп, який знущався з неї. Вона сказала, що для неї та її сім'ї вони виглядали як українці, проте можливо, що там були й поляки.

№ 10

Телеграма Ріхарда Гайдриха (СС) керівникам айнзацгруп (29 червня 1941 р.):

«В жодному випадку не потрібно чинити перешкод спробам самоочисних заворушень антикомуністичних та антиєврейських кіл на щойно захоплених територіях. Навпаки, треба провокувати їх, не залишаючи слідів, підсилювати їх у випадку потреби і направляти у правильне русло, але таким чином, що місцеві "групи самооборони"

не змогли пізніше переказати надані їм накази або політичні обіцянки».

№ 11

Представник єврейської громади Львова, голова американсько-українського бюро з прав людини Мейлах Шейхет погоджується, що тема погромів у Львові 1941 р. залишається мало вивченою, особливо з погляду впливу німецької ідеології націонал-соціалізму. Він не сумнівається, що «події у Львові були ретельно спланованою акцією німецьких окупантів із використанням брутальної антиєврейської пропаганди. «Це страшний моральний злочин, який німецький фашизм вчинив не лише проти євреїв, а й проти українців, спланувавши кровопролиття на українській землі, давши брехливі обіцянки національним українським лідерам».

№ 12

Вони (батальйон «Нахтігаль») взяли в зуби довгі ножі, засукали рукави гімнастерок, тримаючи зброю напоготові. Виглядали вони огидно. Немов біснுவаті, гучно гикаючи, з піною на губах, з несамовитими очима мчали вони вулицями Львова. Кожний, хто потрапляв їм до рук, був жорстоко страчений.

Вірусна цитата з Інтернету

№ 13

Деякі речі можуть бути неприємними для тих, хто вірить у непогіршимість ОУН. Але не поспішайте звинувачувати редакцію та автора у співпраці з Кремлем, Моссадом тощо. Це ж не КГБ і не Моссад убивав людей 1 липня 1941 року. І цей факт не відмінює героїзм націоналістів у пізній боротьбі з нацизмом і сталінізмом.

Якщо ми ховатимемо голову в пісок, неприємні факти нікуди не зникнуть. А якщо цими фактами не займуться українські історики, ними займатимуться інші, як писав Тарас Курило.

Зі статті Джона-Пола Химки (з сайту «Історична правда»)

№ 14

Солдат айнзацгрупи Фелікс Ландау 3 липня 1941 р. писав у своєму щоденнику, що він брав участь у страті п'ятисот «беззахисних чоловіків – навіть якщо вони були просто євреями».

№ 15

...Приходили різні люди, оповідали про ситуацію в місті, про те, що німці зняли жидів до Бригідок витягати з підвалів трупи і розкладати по подвір'ю. Ніхто ні словом не згадував про якісь погроми жидів. Службовик Команди Конік, який їздив автом по місту і забезпечував магазини перед міськими вандалами, теж нічого не говорив про погроми. В тих днях, тобто в перших днях липня, у Львові були заграничні кореспонденти, один від «Асоційтед Прес» Елвін Дж. Стейнкопф. В газеті з 7 липня 1941 р. він пише, що вчорашній день у Львові проходив під знаком загального похорону, якого похід стримав військові танки та транспортні авта на вулицях Львова. Четвертьміліонне місто було в жалобі. Він пише, що кілька тисяч політичних українських в'язнів були помордовані чинниками НКВД по-

стрілами в голову. Далі зазначає, що були помордовані українці, які боролися за українську самостійність. Подібно пише про ліквідацію українських політичних в'язнів спеціальний кореспондент «Стокгольм-Тіндинген» Бертіл Свангстром у виданні з по-

неділка 7-го липня 1941 р. Він там згадує про помордування в'язнів українців і поляків. Обидва чужинецькі кореспонденти ні словом не згадують про погроми жидів.

(Богдан Казанівський, член ОУН, політв'язень тюрми «Бригідки»)

СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІЛЬНУ ІСТОРІЮ

Завдання для роботи в групах

Прочитайте фрагменти із сучасних публікацій на тему Львівського погрому.

1. Чи є в цих фрагментах те, що їх об'єднує?
2. Який фрагмент, на вашу думку, найбільше відповідає вашим поглядам на дискусію щодо Львівського погрому? Чому?

Фрагмент № 1

Наявні описи Львівського погрому проблематичні передусім через складнощі з визнанням причетності до його вчинення звичайних львів'ян українського та польського етнічного походження, а не тільки маргіналів. Кожна сторона радше воліє створити власне національне алібі й перенести провину виключно на «міське шумовиння», що складається з представників іншої нації, та нацистів. Для цього євреїв часто досі змальовують як посібників радянської влади, вірних служителів і виконавців більшості наказів щодо депортацій та вбивств політичних в'язнів у Західній Україні. При цьому замовчується, що серед жертв НКВС були також і євреї. Отож з обох сторін (польської та української) бачимо спроби уникнути відповідальності, перекинути її на іншу етнічну групу, що вважається конкурентною чи навіть ворожою.

Щодо власної ж відбувається процес витіснення та затирання фактів співучасті у здійсненні антиєврейського насильства. Якщо читати спогади тільки однієї зі сторін (польської, української або єврейської), то складається одномірна картина подій, що відбулися в місті у перші дні нацистської окупації. Саме тому важливо не просто порівнювати їх між собою, аналізувати, хто написав, коли (під час подій чи пізніше), яка панівна влада була в місці написання спогадів, які впливи були на особу, що згадує (чи це була звичайна людина, чи задіяна в системі панівної влади або, навпаки, протидіяла владі) тощо. Власне своєрідна пастка полягає в тому, що використання подібних текстів без ретельного аналізу дозволяє поглянути на травматичні події лише з однієї перспективи, часто намірено спотвореної та політично інструменталізованої.

Щодо погрому і українські, і польські свідчення узгоджуються хіба в тому, що його вчинило «міське шумовиння», тобто представники соціального дна, як-то кримінальні злочинці чи пияки. Їхнє етнічне походження зазвичай не уточнюють, але воно легко прочитується «між рядками», залежно від належності автора спогадів. Відповідно до сучасних досліджень, а також численних фото- і відеоматеріалів зрозуміло, що більшість погромників була не примарним «шумовинням», це були пересічні львів'яни різного віку, статі, соціального та етнічного походження, зокрема й багато дітей та підлітків. Очевидно, що такі підходи є спробою заховатися перед страшною правдою, що серед співвиконавців антиєврейського насильства була частина цивільного населення Львова польського та українського походження, зокрема українських міліціонерів, а отже, в ширшому контексті, попри те, що Голокост спланували та організували на-

цисти, до його реалізації було залучено чимало цілком звичайних людей.

(Олена Андронатій, екскурсоводка, викладачка єврейської історії в міжнародних проєктах для підлітків. Зі статті «“Шумовиння”, націоналісти чи звичайні люди: міжетнічне насильство на вулицях Львова»)

Фрагмент № 2

Натовп не був ініціатором погрому 1941 року, але він уплинув на перебіг подій. Організатори погрому гралися з натовпом, дозволяючи йому виконувати свої ритуали та переживати свого роду бунтівний карнавал, у проміжках між більш систематичними арештами та стратами євреїв.

Маттеус зазначав, що злочини, подібні до Львівського погрому, «не сталися б, якби не операція “Барбаросса”» – і, відповідно, «німецька політика є ключем до розуміння того, чому до злочинів долучилися не німці». У такому загальному сенсі, відповідальність німців є очевидна.

Також очевидно, що німецькі війська контролювали ситуацію у Львові – і якби вони захотіли зупинити погром, вони мали б і могли це зробити. Власне, вони потім і зробили, припиняючи насильство, ніби воду з крану.

Німці створили умови для вибуху погрому. В будь-якому разі вони толерували погром, але швидше видається, що вони перш за все заохочували його. Хоч євреїв заарештовували інші, хоча інші перетворювали євреїв на об'єкти жорсткого карнавалу, саме німці вишикували і стріляли євреїв – і під час, і після погрому.

Можливо, що найбільша відповідальність за організацію погрому і страти єврейських чоловіків лежить не на Вермахті, а на СС, включно з самим Гайдрихом.

(Джон-Пол Химка, професор історії Східної Європи Альбертського університету, Канада)

Фрагмент № 3

На жаль, упродовж десятиліть досліджень Голокосту про українців у Другій світовій війні був сформований погляд як про націю, що допомагала винищувати євреїв. Це спроба накинути на український національний рух рівну відповідальність з нацистами за злочин перед людством.

Ця пропагандивна дезінформація, започаткована сталінським комуністичним режимом, далі продовжується «керованою демократією» Путіна та затятими українофобами. Таким чином, півмільйона зв'язаних з визвольною боротьбою ОУН-УПА людей, які воювали з німцями і сталінізмом за Українську незалежну державу, автоматично стають «фашистами». А всі ті, хто вважає пам'ять про ОУН-УПА необхідним для скріплення української націо-

нальної ідентичності, автоматично стають «симпатиками фашизму». Вважаю, що об'єктивне вивчення ОУН-УПА необхідне. Чесним та совісним історикам, незалежно чи вони свої чи чужі, необхідно вести серйозну і злагоджену розмову в історичному контексті даної доби.

Висвітлювати українську визвольну боротьбу з усіма її світлими та плямистими сторінками, беручи під увагу Другу світову війну, під час якої український кордон переходили окупаційні війська двох могутніх тоталітарних імперій.

Інакше це не буде історія, а заплітована пропаганда на службі тих політичних сил, які хочуть дискредитувати Україну та підірвати легітимність її державної суверенності.

(Юрій Шимко, регіональний голова Федерального апеляційного трибуналу Канади, колишній депутат парламенту Канади, колишній президент Світового конгресу українців. З «Відкритого листа до Володимира Кравченка – директора Канадського інституту українських студій» 13 січня 2013 р.)

Фрагмент № 4

Я отримав багато інформації і кінофотодокументів. Усі вони вражають жорстокістю місцевих маргіналів та праворадикальних бандитських елементів по відношенню до єврейського населення Львова.

Жодне з тих джерел не об'єднує ці криваві події з лихоліттям попередніх років і жорстокою антисемітською пропагандою німецьких нацистів, яку вони організували і спонсорували задовго до 1 вересня 1939 року в Європі і до 22 червня 1941 року.

Саме ця пропаганда доповнилась жорстокістю совєтської комуністичної тиранії 1939–1941 року, де на єврейський народ було вилито численні ріки брехні, замішаної ще й на релігійному протистоянні.

У цих умовах простій людині зрозуміти, де правда, а де брехня, було тяжко. Винуваті українські лідери того часу, які не зробили практично нічого, аби спинити народний гнів простолюднів, не зрозуміли, що не можна вірити брехні пропаганди банди німецьких нацистських злочинців і комуністів, не взяли до уваги гуманітарні аспекти історії добросусідства, і спостерігаючи лише за цими процесами, мовчки стали посібниками нацизму на якийсь час.

Але головними винуватцями були й залишаються німецькі нацисти і комуністи, бо саме їх протистояння стало одною з причин кривавої війни, яка спричинила Голокост євреїв і забрала життя десятків мільйонів жертв війни.

Світовій цивілізації був нанесений нищівний удар. Я ніколи не приєднаюсь до пропаганди, закладеної в репортажі про майстерно сплановані німецьким нацизмом погроми 1 липня не тільки у Львові, по всій окупованій території України, де говориться про українців як нацистських головорізів і не називаються основні винуватці: комуністична і німецька нацистська ідеологія як предтеча. Нема їм виправдання і ніколи не буде, вони першочергові винуватці злочинів, бо спонукали чернь до того. Український народ був втягнутий в цей процес масивною пропагандою, побудованою на брехні і напівправді. Так чи інакше, засуджуючи злочиння маргіналів-посіпак, ми повинні вчитись, як можна з людей зробити звірів, спонукаючи їх до цього звірчою пропагандою. Ми не маємо права відкинути на послугу нав'язаним ідеологічним протистоянням і розбрату, які на жаль ще по сьогоднішній день щедро

спонсоруються – позитиви нашої спільної історії добросусідства з українцями та поляками. Ми всі разом повинні зрозуміти, що в результаті весь Світ став учасником Голокосту, мовчки спостерігаючи знищення цілого народу. Не українці чи інші народи винуваті – антилюдські ідеології є чинниками Зла проти Людства.

(Мейлах Шейхет, директор благодійної організації «Єврейське відродження» та Центру дослідження юдаїки (Львів). Зі статті на сайті «Історична правда» «Про єврейський погром у Львові 1 липня 1941 року», 15 серпня 2018 р.)

Фрагмент № 5

Незважаючи на безліч матеріалів, в яких висвітлюється Львівський погром, фундаментальних досліджень його не проведено до сьогодні. Існує кілька різних точок зору, що базуються не на об'єктивних даних, а на політичній оцінці. Німецька точка зору, яка прозвучала ще на Нюрнберзькому процесі, свідчить, що винуватцями погрому були поляки і українські націоналісти, які щось не поділили з євреями. У колишньому Радянському Союзі спочатку взагалі відмовлялися визнавати єврейський погром, а потім все звалили на українських націоналістів – маріонеток гітлерівців. Єврейські дослідники винними бачили німців і українців, а серед постраждалих не помічали інших національностей. Українські націоналісти предметом погрому називають більшовиків і їхніх прибічників, більшість з яких чомусь виявилися євреями. Разом з тим в світі переважає основний стереотип, нав'язаний багаторічною пропагандою єврейських громадських організацій: Львівський погром – єврейський погром. Однак ні оприлюднені свідчення очевидців, ні матеріали різних розслідувань не дозволяють зробити такий однозначний висновок. Достеменно не встановили кількість загиблих жертв за національностями. Серед них були не тільки євреї, але й українці, росіяни, поляки. Немає чіткої відповіді і на питання про склад погромників, оскільки він теж був неоднорідним. Серед них були не тільки українці, а й поляки з німцями. Таким чином, спровокований німцями Львівський погром не був виключно єврейським, хоча німці і хотіли це показати.

(Все о Второй мировой войне. Исторический, научно-образовательный сайт о Второй мировой войне. <https://wwii.space/>Львовский погром)

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Голокост у Львові

Внаслідок погрому до 3 липня загинули до 4 тис. євреїв. Із них одну тисячу було вбито як результат «тюремної акції» в «Бригідках» та інших в'язницях Львова. Безпосередньо від рук погромників, за різними джерелами, загинуло від декількох десятків до декількох сотень осіб, а решта були страчені нацистською зондеркомандою. В подальшому вбивства здійснювалися членами айнзацгрупи «Ц».

До грудня 1942 р., за даними історика Філіпа Фрідмана, загинули майже сто тисяч львівських євреїв. Війну пережили не більше ніж тисяча львівських євреїв (1 %). Переважна більшість загинули в концтаборі Янівська на території міста або були розстріляні в місцях масового знищення – на Цитаделі, в Білогорщі, Лисиничах, Брюховичах, Винниках. Немало львівських євреїв вивезли в табір смерті Белжець.

Після визволення Львова від нацистів, безпосередньо в місті виявили близько трьохсот євреїв, які пережили Голокост.

Порятунок євреїв

Дуже швидко львів'яни зрозуміли, що нацистська окупація, що прийшла на зміну радянській, має ще більш звіряче обличчя, і розпочали боротьбу із загарбниками зі зброєю в руках. Городяни, ризикуючи своїм життям і життям своїх рідних, переховували євреїв, рятуючи їх від неминучої смерті, за що отримали від ізраїльського інституту «Яд Вашем» звання «Праведники народів світу».

Відповідно до даних Яд Вашем, за кількістю «праведників» Україна перебуває на 4-му місці після Польщі, Нідерландів і Франції.

Яд Вашем – Меморіальний комплекс історії Голокосту

НІКОЛИ ЗНОВУ

Ми з вами не несемо відповідальності за ті події, але ми відповідальні за пам'ять про них, правдиву історію без спотворень і маніпуляцій. Досить часто спотворення фактів, брехлива пропаганда є тим спусковим гачком, що запускає механізм перетворення звичайних людей на посіпак злочинців.

І не варто легковажити, що в наш час щось подібне є неможливим. Якщо за допомогою лише радіо, газет, листівок нацисти змогли одурманити мільйони, то сучасний медіапростір надає необмежені можливості.

Список використаних джерел

1. Андронатій Олена, Золотар Інна, Чеботарьова Анна, Янковський Томаш М. Складні сторінки спільної історії: розповідаючи про Другу світову війну у Львові: Матеріали для гідів. Львів, 2019.
2. Гаухман Михайло. Публічна дискусія «Український націоналізм та євреї (1920–1950-х років)»: питання до теми і коментарі до дискусії. URL: Historians.in.ua. 03.06.2016 р.
3. Гешеліс Яніна. Очима дванадцятирічної дівчинки. Київ: Дух і Літера, 2011. 96 с.
4. Грицак Ярослав. Українці в антиєврейських акціях у роки Другої світової війни. Незалежний культурологічний часопис «І». 1996. № 8.
5. Казанівський Богдан. Шляхом «Легенди». Спомини. Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1975.
6. Кахане Давид, рабин. Щоденник Львівського гетто. Київ: Дух і Літера, 2003.
7. Крамар Ростислав. Пам'ять з різних боків муру. *Український журнал*. 2009. № 10.
8. Наконечний Євген. «ШОА» у Львові. Львів: ЛА Піраміда, 2006.
9. Рябенко Сергій. Слідами «Львівського погрому» Джона-Пола Химки». *Український визвольний рух*. 2013. № 18.
10. Химка Джон-Пол. Львівський погром 1941-го: Німці, українські націоналісти і карнавальна юрба. *Історична правда*. 20.12.2012 р.
11. Шейхет Мейлах. Про єврейський погром у Львові 1 липня 1941 року. *Історична правда*. 15.08.2018 р.
12. Шимко Юрій. Відкритий лист до доктора В. Кравченка – директора Канадського Інституту Українських Студій. *Історична правда*. 13.01.2013 р.
13. Ярослав Кіт і аспекти львівських погромів. *Варіанти*. 18.08.2014 р.
14. Все о Второй мировой войне. Исторический, научно-образовательный сайт о Второй мировой войне. URL: <https://wwii.space>.

(Авторка методичної розробки – Галина Вихівська, консультантка Центру професійного розвитку педагогічних працівників)

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

Пам'ять нетлінна: Голокост на теренах нашого краю. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Міжнародної науково-красознавчої конференції (Бердичів, 13-14 вересня 2021 р.). Вип. 62 / упоряд. П. С. Скавронський. Бердичів : ФОП Мельник М. В., 2021. 362 с.

У науковому збірнику вміщено статті й повідомлення учасників Міжнародної науково-красознавчої конференції, приуроченої до 80-років від дня знищення нацистами єврейського та ромського населення.

Іда Фінк. Сад відпливає: коротка проза / переклад з пол. Наталки Римської. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 320 с.

Оповідання Іди Фінк – історія за історією, розповідь за розповіддю – немовби розгортають перед читачем звичайність і буденність зла й добра. У книжці не знайдемо слова Голокост, бо це окреслення з'явилося щойно після війни. Авторка повертається в той час, коли ще не було мови, здатної назвати те, що відбувалося.

Тексти Іди Фінк можна читати як хроніку знищення єврейського світу її рідного Збаража й околиць. «Написані пошепки», ці оповідання повертають жертвам Шоа імена й індивідуальні, неповторні людські риси. Тому творчість письменниці – важливе джерело знання про історію наших міст і містечок. Мінімалізм і гранична точність розповіді переростає в універсальний запис людського досвіду в межових ситуаціях, коли доводиться вибирати між життям та смертю.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРА

1. Третій семінар-школа «Вчимося з минулого – діємо заради майбутнього. Навчання про історію Голокосту і права людини».
2. Нові видання Центру.
3. Новини бібліотеки Центру.
4. Методичні розробки.
5. Оголошення.

Адреса редакції:
Український центр вивчення історії Голокосту
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30
www.holocaust.kiev.ua
e-mail: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Редакційна колегія:
Любов Кременець
Анатолій Подольський
Олена Пазюк

Дизайн, комп'ютерна верстка:
Марина Кулікова

Видруковано:
ФОП Козлов О. М.
м. Київ, 03170, бул. Романа Ролана, 13Г
тел./факс: +38 (044) 206-46-20
Наклад 700 прим.